

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/141292>

Please be advised that this information was generated on 2018-05-27 and may be subject to change.

De verklaring van verschillen in opleidingshomogamie tussen 65 landen

Jeroen Smits, Wout Ultee en Jan Lammers

Summary

The explanation of differences in educational homogeneity between 65 countries

In this study we determine the degree of educational homogeneity for 65 countries. Next, we explain the differences in educational homogeneity between these countries in terms of the level of development, political democracy, dominant religion and the cultural heritage from pre-industrial times. Between level of development and educational homogeneity an inverse-U-curve relationship is found. Furthermore, dominant religion and the cultural heritage from pre-industrial time are found to be important explanatory variables. Catholic and Confucian countries show significantly more educational homogeneity than Protestant countries, and industrializing horticultural societies show significantly less educational homogeneity than industrializing agrarian countries.

1. Inleiding

Een belangrijke vraag binnen de stratificatiesociologie betreft de verklaring van verschillen in sociale openheid tussen landen. De term sociale openheid verwijst daarbij naar de doorlaatbaarheid van de grenzen tussen sociale groepen in een samenleving. In een open samenleving bestaan er meer contacten tussen de leden van verschillende sociale groepen en vindt er meer uitwisseling van personen tussen deze groepen plaats dan in een gesloten samenleving.

Bij het onderzoek van de openheid van samenlevingen wordt van oudsher vooral gebruik gemaakt van de mate van intergenerationele beroepsmobiliteit als indicator van dit verschijnsel. Een samenleving waarin veel kinderen een hogere beroepspositie bereiken dan hun ouders wordt als opener beschouwd dan een samenleving waar dat bij minder kinderen het geval is. Bij dergelijk onderzoek is gevonden dat de hogere lagen van industriële samenlevingen tot op zekere hoogte open zijn voor personen van lagere komaf en dat er tussen industriële samenlevingen verschillen in openheid bestaan (bijvoorbeeld Ganzeboom, Luijkx & Treiman, 1989; Grusky & Hauser, 1984). Of er ook sprake is van een trend naar meer openheid, zoals voor-

speld wordt door de industrialisatietheorie (Kerr, Dunlop, Harbison & Myers, 1960; Treiman, 1970), is nog niet duidelijk. Op basis van een onderzoek van 149 mobiliteitstabellen voor 35 landen is door Ganzeboom, Luijkx en Treiman (1989) een dergelijke trend gevonden. Hun resultaat werd echter niet bevestigd door een onderzoek van Erikson en Goldthorpe (1992), die op basis van goed vergelijkbare gegevens voor negen landen concludeerden dat er slechts sprake is van 'trendless fluctuations'.

Het mobiliteitsonderzoek is niet de enige manier om inzicht te verkrijgen in de openheid van de sociale structuur van samenlevingen. Vragen over sociale openheid kunnen ook beantwoord worden door het onderzoek van trouwpatronen. Als er in een samenleving veel huwelijken plaatsvinden tussen personen die tot verschillende sociale groepen behoren dan is de sociale structuur van die samenleving opener dan als er weinig van dergelijke huwelijken plaatsvinden (Weber, [1921], 1972). Vanaf de begintijd van het stratificatie-onderzoek is er daarom ook onderzoek verricht naar trouwpatronen (bijvoorbeeld Benini, 1901; Burgess & Wallin, 1943). Dit onderzoek laat zien dat huwelijkspartners over het algemeen sterk op elkaar lijken voor wat betreft kenmerken als leeftijd, opleiding, beroep, sociale afkomst, ras en religie. Dit verschijnsel wordt *homogamie* genoemd. Als gehuwden op elkaar lijken qua leeftijd dan wordt bijvoorbeeld gesproken van leeftijdshomogamie, als ze op elkaar lijken qua opleidingsniveau van opleidingshomogamie, etcetera.

Vanaf de vijftiger jaren wordt er ook vergelijkend onderzoek naar trouwpatronen verricht. Meestal gaat het hierbij echter om de vergelijking van trends binnen één land (Berent, 1954; Mare, 1991) of om de vergelijking van slechts enkele landen (Kerckhoff, 1978; Lipset en Bendix, 1959). Grootschalig vergelijkend onderzoek van trouwpatronen is tot op heden alleen verricht door Ultee en Luijkx (1990), die voor 23 industrielanden het verband tussen de opleidingsniveaus van huwelijkspartners onderzochten. Zij vonden verschillen in mate van opleidingshomogamie tussen deze landen en voor de meeste landen een trend naar meer openheid. Daarnaast vonden zij dat landen met een hoger ontwikkelingsniveau in het algemeen ook meer openheid vertoonden.

Dit artikel beoogt verder te gaan op de door Ultee en Luijkx ingeslagen weg van het verrichten van grootschalig vergelijkend onderzoek naar sociale openheid met het verband tussen de opleidingsniveaus van huwelijkspartners als indicator voor openheid. In vergelijking met Ultee en Luijkx wordt hierbij op een aantal punten vooruitgang geboekt. Op de eerste plaats wordt het aantal landen uitgebreid tot 65, waardoor een sterkere toetsing van de bestaande hypothesen mogelijk is. Ten tweede beperken we ons niet tot industrielanden, zoals Ultee en Luijkx. De landen waarop ons onderzoek betrekking heeft, bestrijken het hele spectrum van de minst ontwikkelde tot de hoogst ontwikkelde samenlevingen in de wereld. Ten derde wordt naast hypothesen die lineaire relaties tussen ontwikkelingsniveau en opleidingshomogamie voorspellen ook een hypothese getoetst die een kromlijinig verband voorspelt. Ten vierde worden naast hypothesen over effecten van economische en politieke factoren ook hypothesen over effecten van culturele factoren getoetst.

2. Theoretische achtergrond en hypothesen

2.1 Ontwikkelingsniveau

Voor wat betreft de relatie tussen het ontwikkelingsniveau van een land en de mate van opleidingshomogamie zijn verschillende hypothesen van belang. De eerste hiervan voorspelt een trend naar meer opleidingshomogamie. Deze voorspelling is gebaseerd op de veronderstelling dat bij toenemende industrialisatie van samenlevingen het effect van afkomst op het bereikte beroepsniveau zal afnemen en het effect van opleiding zal toenemen. Volgens Kerr e.a. (1960) worden industrialiserende samenlevingen steeds meer afhankelijk van het gebruik van hoog ontwikkelde technologische kennis en vaardigheden. Zonder voldoende personen met die kennis en vaardigheden kunnen deze samenlevingen niet functioneren. Blau en Duncan (1967) benadrukken dat in deze samenlevingen universalistische waardenpatronen centraal komen te staan, waardoor selectie voor beroepsposities op basis van toegeschreven kenmerken (afkomst, ras, geslacht) plaats maakt voor selectie op basis van verworven kenmerken (opleiding, werkervaring). Volgens Treiman (1970) speelt ook de grotere bureaucratisering van het werk een rol. Ten gevolge hiervan nemen de mogelijkheden van ouders om de beroeps carrière van hun kinderen te beïnvloeden af. De selectie op basis van universalistische criteria wordt volgens Treiman verder bevorderd door de behoefte van geïndustrialiseerde samenlevingen aan mobiele en flexibele arbeidskrachten. Volgens Ultee en Luijkx (1990) en Kalmijn (1991) zal de toename van het belang van opleiding in industrialiserende samenlevingen ook gevolgen hebben voor de partnerkeuze. Personen die een zo hoog mogelijke maatschappelijke positie willen bereiken zullen geneigd zijn een partner te selecteren die hen in dit opzicht het meest te bieden heeft. Als opleiding een betere voorspeller wordt voor de toekomstige maatschappelijke positie dan afkomst, dan zal hierdoor bij de partnerkeuze het belang van opleiding toenemen en het belang van afkomst afnemen. Omdat deze hypothese gebaseerd is op de veronderstelling dat personen status proberen te verwerven via hun huwelijk zullen we hem *statusverwervingshypothese* noemen.

Behalve een hypothese die voorspelt dat bij toenemende industrialisatie de opleidingshomogamie zal toenemen, formuleren we ook een hypothese die een trend naar minder opleidingshomogamie voorspelt. Volgens deze hypothese, die we de *romantische liefde hypothese* zullen noemen, leidt industrialisatie tot minder opleidingshomogamie ten gevolge van verschillende processen die (a) de behoefte van ouders verminderen om de partnerkeuze van hun kinderen te controleren, (b) de mogelijkheden van ouders verminderen om dat te doen en (c) het aantal contacten tussen personen uit verschillende statusgroepen verhogen.

De argumenten voor deze hypothese komen op de eerste plaats uit de literatuur over veranderingen op het gebied van het instituut huwelijk (Goode, 1982; Kerckhoff, 1972; Shorter, 1975). De ontwikkeling van een agrarische naar een industriële technologie gaat samen met een overgang van huwelijken die worden afgesloten in het belang van de familie naar huwelijken uit liefde. Door de scheiding van wonen en werken worden de economische functies van het kerngezin steeds minder belangrijk en de emotionele functies steeds belangrijker. De opkomst van de verzorgingsstaat heeft een vergelijkbaar effect. De 'luxe' van een huwelijk uit

liefde wordt mogelijk gemaakt door de rationalisering van de produktie waardoor de levensstandaard wordt verhoogd. Tegelijkertijd verhoogt de 'koude efficiëntie' van dat rationaliseringsproces de behoefte aan dergelijke huwelijken. Als we er verder van uitgaan dat liefde tot op zekere hoogte blind is, dan kan verwacht worden dat de opkomst van het liefdeshuwelijk in industrialiserende samenlevingen tot een afname van de opleidingshomogamie zal leiden.

Behalve deze argumenten afkomstig uit de huwelijks- en familiesociologie, zijn er ook argumenten afkomstig uit de stratificatiesociologie. Volgens Treiman (1970) wordt de starre klassestructuur van agrarische samenlevingen doorbroken door verschillende processen die samengaan met de industrialisatie. Het gaat hierbij om (a) het toenemend belang van opleiding, (b) toenemende massacommunicatie, (c) toenemende urbanisatie en (d) toenemende geografische mobiliteit. Alhoewel het eerste van deze vier processen – het toenemend belang van opleiding – tot meer opleidingshomogamie kan leiden, verwachten we van de andere drie processen dat de opleidingshomogamie erdoor vermindert. Bij toenemende urbanisatie en geografische mobiliteit nemen de mogelijkheden om personen uit andere statusgroepen te ontmoeten toe en nemen de mogelijkheden van ouders om de partnerkeuze van hun kinderen te controleren af. Door de toenemende invloed van de massamedia worden de culturele barrières tussen de verschillende sociale groepen verlaagd. Hierdoor is er sprake van een toename van het aantal personen waarmee men een 'common universe of discourse' (DiMaggio & Mohr, 1985) deelt.

De statusverwervingshypothese en de romantische liefde hypothese voorspellen tegengestelde effecten van industrialisatie op opleidingshomogamie. Dit betekent echter niet dat deze hypothesen elkaar uitsluiten. Het is mogelijk dat de processen die ten grondslag liggen aan deze hypothesen beide werkzaam zijn. Onze hypothese daaromtrent voorspelt dat, ten gevolge van het gecombineerde effect van deze processen, bij toenemende industrialisering de opleidingshomogamie eerst zal toenemen, dat ze vervolgens een maximum bereikt, waarna ze weer afneemt. Deze *omgekeerde-U-curve-hypothese* accepteert de voorspelling van de statusverwervingshypothese dat als samenlevingen gaan industrialiseren de opleidingshomogamie toeneemt doordat bij de partnerkeuze opleiding belangrijker en familie-achtergrond minder belangrijk wordt. Ze wijst er echter op dat dit proces niet eindeloos kan doorgaan. Op een bepaald moment is de invloed van familie-achtergrond, voor zover als mogelijk, overgenomen door opleiding en komt er een einde aan de toename van de opleidingshomogamie. De *omgekeerde-U-curvehypothese* accepteert verder de voorspelling van de romantische liefde hypothese dat bij toenemende industrialisatie het belang van statusoverwegingen bij de partnerkeuze afneemt. Ze wijst er echter op dat dit pas kan gebeuren in een latere fase van het industrialisatieproces, als er sprake is van een duidelijke toename van de levensstandaard. Zo lang de lonen laag zijn en er geen sociale zekerheid is, zijn familieleden in veel opzichten van elkaar afhankelijk. Ouders die van hun kinderen afhankelijk zijn voor hun oude dag, kunnen het zich niet permitteren om die kinderen zelf te laten bepalen met wie ze trouwen. En kinderen die financieel of voor onderdak van hun ouders afhankelijk zijn, kunnen het zich niet permitteren om tegen de wil van hun ouders in te gaan. Daarom voorspelt de *omgekeerde-U-curvehypothese* dat pas in de latere fase van de industrialisatie, als door hogere lonen en sociale

zekerheidswetgeving de afhankelijkheden tussen ouders en kinderen verminderd zijn, het belang van de romantische liefde toeneemt en de opleidingshomogamie zal dalen.

2.2 Politieke democratie

Behalve verschillen in ontwikkelingsniveau worden ook wel politieke factoren gebruikt om verschillen in openheid tussen landen te verklaren. Meestal gaat het daarbij om het verschil tussen conservatieve en socialistische of sociaaldemocratische regeringen (bijvoorbeeld Grusky & Hauser, 1984; Ultee & Luijkx, 1990). Dit zijn belangrijke onderscheidingen als het gaat om de verklaring van verschillen tussen hooggeïndustrialiseerde samenlevingen, maar voor het onderhavige onderzoek waarin landen worden vergeleken die sterk verschillen in ontwikkelingsniveau zijn ze minder geschikt. Het belangrijkste politieke onderscheid dat tussen de landen in onze dataset bestaat is op het gebied van de politieke democratie. In ons onderzoek zullen we ons daarom op dit onderscheid richten.

Over de aard van het verband tussen democratie en opleidingshomogamie hebben we slechts vage ideeën. Het is mogelijk dat het onderling vertrouwen dat er volgens Almond en Verba (1963) tussen de leden van democratische samenlevingen bestaat, ook van invloed is op de trouwpatronen in deze landen. Als de leden van verschillende groepen in de samenleving elkaar niet vertrouwen, dan kan niet verwacht worden dat er huwelijken tussen hen plaatsvinden. En als de machthebbers in een samenleving de leden van sommige groeperingen van het politieke proces uitsluiten, dan is het onwaarschijnlijk dat zij wel hun kinderen met hen laten trouwen. Als er een significant verband tussen politieke democratie en opleidingshomogamie gevonden wordt dan verwachten we daarom dat de opleidingshomogamie het hoogst zal zijn in de minst democratische samenlevingen.

2.3 Dominante godsdienst

Een factor die nog niet zoveel gebruikt is bij het vergelijkende stratificatie-onderzoek is de godsdienst die in een land dominant is. In veel landen is er sprake van een of meerdere godsdiensten die een grote invloed uitoefenen op het maatschappelijke leven en het gedrag van individuen. Zelfs in landen waar het secularisatieproces al geruime tijd aan de gang is, beïnvloeden de godsdiensten die eens dominant waren vaak nog steeds het gedrag van individuen via de instituties die onder hun invloed gevormd zijn.

We verwachten een effect van godsdienst op opleidingshomogamie omdat godsdiensten verschillen in mate van traditionalisme. In een traditionele samenleving zullen kinderen zich meer conformeren aan hun ouders, waardoor het belang van statuskenmerken bij de partnerkeuze groter en de rol van romantische liefde geringer is. In dergelijke samenleving verwachten we daarom meer opleidingshomogamie. Verder bevatten godsdiensten soms specifieke voorschriften die van invloed zijn op de partnerkeuze en beschikken ze in meerdere of mindere mate over mogelijkheden om de naleving van dergelijke voorschriften af te dwingen.

Voor wat betreft de westerse samenlevingen zijn er veel aanwijzingen dat katholieken traditioneler zijn dan protestanten. Op de eerste plaats is er Webers beroemde stelling dat het katholicisme een meer traditionele positie inneemt ten aanzien van economische activiteiten

dan het protestantisme (Weber, [1920] 1972). Giorgi en Marsh (1990) laten zien dat er zelfs in de gesecculariseerde Europese samenlevingen van de tachtiger jaren nog steeds verschillen in arbeidsethos tussen katholieken en protestanten bestaan. Behalve op gebieden die met werk te maken hebben zijn katholieken ook conservatiever ten aanzien van familiepolitiek en de rechten van de vrouw (Castles, 1994). Verder is gevonden dat in verschillende westerse samenlevingen katholieken meer dan protestanten belang hechten aan traditionele relaties tussen ouders en kinderen en vinden dat overeenstemming qua achtergrond tussen huwelijkspartners van belang is voor een succesvol huwelijk (Greeley, 1989). Deze bevindingen maken het aannemelijk dat katholieken ook op het gebied van de partnerkeuze conservatiever zijn dan protestanten. We verwachten daarom meer opleidingshomogamie te vinden in katholieke landen dan in protestantse landen.

Als katholicisme leidt tot meer homogamie dan protestantisme omdat katholieken conservatiever zijn dan protestanten, dan kan er ook meer homogamie verwacht worden onder confucianisten en moslims. Volgens Weber ([1920], 1972) wordt door het confucianisme benadrukt dat de mens zich aan de natuur moet aanpassen en niet zoals bij het protestantisme dat de mens meester is over de natuur. Dat geldt ook voor de islam (Schluchter, 1988). Nog een tweede punt is echter van belang. Volgens Tai (1989) is de snelle economische ontwikkeling van sommige OostAziatische landen mede een gevolg van hun confucianistische traditie, die aan individuen de – unieke – mogelijkheid bood tot sociale stijging via het onderwijssysteem (vergelijk Weber [1920], 1972). Als dat klopt dan zal opleiding in de confucianistische landen een goede voorspeller van maatschappelijk succes zijn en dientengevolge een belangrijke rol spelen bij de partnerkeuze. Binnen de islamitische samenlevingen daarentegen is de rol van opleiding beperkter. In deze landen spelen familierelaties een belangrijke rol bij de partnerkeuze. Volgens Atoun (1976) zijn veel (10 tot 15 procent) van de huwelijken die in de islamitische landen van Noord Afrika en het Midden Oosten worden afgesloten, huwelijken tussen neven en nichten. Daarnaast is ten gevolge van de lage arbeidsparticipatie van vrouwen in deze landen de economische betekenis van het opleidingsniveau van vrouwen waarschijnlijk lager dan in andere landen.

2.4 Culturele erfenis

Een andere niet-economische factor die effect kan hebben op de opleidingshomogamie is de culturele erfenis uit de pre-industriële periode. Volgens Lenski en Nolan (1984) is de manier waarop een samenleving zich ontwikkelt mede afhankelijk van de technologische ontwikkelingsfase waarin ze verkeerde op het moment dat ze in contact kwam met industriële samenlevingen. Samenlevingen die aan de industrialisering begonnen vanuit het tuinbouwstadium vertonen een lager niveau van economische ontwikkeling, minder economische groei en minder gunstige demografische kenmerken dan samenlevingen die aan de industrialisering begonnen vanuit het landbouwstadium. Het is mogelijk dat dit verschil in voorgeschiedenis ook van invloed is op de trouwpatronen. In tuinbouwsamenlevingen was de ongelijkheid in het algemeen lager dan in landbouwsamenlevingen (Lenski, Lenski, & Nolan, 1991). Daardoor zullen in tuinbouwsamenlevingen statusoverwegingen waarschijnlijk minder belangrijk zijn bij de

partnerkeuze. Daarnaast is in tuinbouwsamenlevingen de bijdrage die vrouwen leveren aan het levensonderhoud veel groter dan in landbouwsamenlevingen (Van den Berghe, 1979). Dat heeft tot gevolg dat in deze samenlevingen de positie van vrouwen sterker is, wat tot uitdrukking zou kunnen komen in een grotere vrijheid bij de partnerkeuze. Als dergelijke verschillen in 'openheid' van de trouwpatronen tussen tuinbouw- en landbouwsamenlevingen onderdeel zijn geworden van hun culturele erfenis, dan is het mogelijk dat ze ook na de aanvang van het industrialisatieproces nog invloed uitoefenen op de partnerkeuze.

3. Data en methoden

Het verband tussen de opleidingsniveaus van huwelijkspartners in een land wordt niet alleen bepaald door de mate waarin personen een voorkeur hebben voor een partner met hetzelfde opleidingsniveau, maar ook door de mate waarin er partners beschikbaar zijn met dat opleidingsniveau. Als er minder vrouwen dan mannen naar de universiteit gaan, zoals nog steeds in de meeste landen van de wereld het geval is, dan is er voor sommige mannen met universitaire opleiding geen vrouw met hetzelfde opleidingsniveau beschikbaar. Als we het verband tussen de opleidingsniveaus van huwelijkspartners willen gebruiken als indicator voor sociale openheid, dan dient gecontroleerd te worden voor dergelijke verschillen tussen de opleidingsniveauverdelingen van mannen en vrouwen. In dit artikel gebeurt dit met loglineaire analyse (Hout, 1983). Het verband tussen de opleidingsniveaus van huwelijkspartners na controle voor deze verschillen wordt *relatieve* opleidingshomogamie genoemd (Ultee & Luijkx, 1990).

Voor het onderzoek zijn databestanden verzameld met representatieve gegevens over gehuwde personen voor 65 landen. Enige informatie over deze data wordt gepresenteerd in tabel 1. De leeftijdsgrenzen zijn gesteld op 20-49 jaar voor vrouwen en 23-52 jaar voor mannen. De bovenste leeftijdsgrens van 49 jaar voor de vrouwen is zo gekozen omdat een deel van de gebruikte databestanden geen vrouwen ouder dan 49 jaar bevat. De leeftijdsgrenzen bij de mannen zijn iets hoger gesteld dan bij de vrouwen omdat gehuwde mannen in het algemeen wat ouder dan hun vrouw zijn. Voor enkele landen wijken de leeftijdsgrenzen wat af omdat de leeftijdsvariabelen niet in jaren maar in groepen van jaren waren uitgedrukt.

Met de gegevens in de databestanden is voor ieder van de 65 landen een tabel gemaakt waarin de opleidingsniveaus van de gehuwde mannen en vrouwen tegen elkaar worden afgezet. In navolging van Ultee en Luijkx (1990) is gekozen voor 4x4 tabellen. Binnen de landen is voor mannen en vrouwen dezelfde opleidingsindeling gebruikt. Bij het hercoderen van de oorspronkelijke opleidingsindelingen in de databestanden naar vier categorieën is ervoor gezorgd dat de randverdelingen van de opleidingshomogamietabellen geen lege cellen bevatten. Dit is nodig omdat met dergelijke lege of bijna lege cellen de parameters van de loglineaire modellen niet betrouwbaar geschat kunnen worden.

Mens & Maatschappij

Tabel 1. Landen waaraan het onderzoek betrekking heeft, jaar van dataverzameling, loglineaire stappara-
meter voor opleidingsmogelijke die gebruikt wordt bij de verklarende analyse en aantal gebude
paren in de loglineaire tabel

LAND	JAAR	STAP	N	Land	JAAR	STAP	N
Australië	77	0,547	19173	Jordanië	76	0,842	3136
Bangladesh	77	0,735	3122	Kenia	77	0,670	4222
België	77	0,584	1615	Z. Korea	74	1,409	4664
Benin	77	0,583	3007	Lesotho	77	0,489	2484
Brazilië	77	0,961	30486	Maleisië	74	0,825	4744
Cameroen	77	0,755	5518	Marokko	80	0,836	2533
Canada	77	0,681	32233	Mexico	76	0,855	4480
China	77	0,705	56802	Nederland	77	0,582	51952
Colombia	77	0,867	2328	Nepal	76	0,740	3851
Costa Rica	77	0,794	2364	Nieuw Zeeland	81	0,680	39983
Denemarken	77	0,674	1327	Noorwegen	72	0,614	510
Domin. Rep.	77	0,622	1555	Oostenrijk	82	0,668	7485
W. Duitsland	77	0,742	1541	Pakistan	75	0,774	3136
Ecuador	77	1,134	3644	Panama	75	0,935	2393
Egypte	77	0,703	6212	Paraguay	79	0,966	2166
Fiji	77	0,682	4341	Peru	77	1,184	4283
Filipijnen	77	0,904	7764	Portugal	79	1,193	4451
Finland	77	0,757	437	Rwanda	83	0,334	2769
Frankrijk	77	0,733	1426	Senegal	78	0,546	2702
Ghana	77	0,687	3003	Sri Lanka	75	0,703	4884
Guyana	77	0,656	2580	Soedan Noord	78	0,818	2259
Haiti	77	0,881	1549	Syrië	78	0,767	3341
Hongarije	77	0,886	13698	Taiwan	70	0,960	1256
Hongkong	77	1,032	3312	Thailand	75	1,026	2549
IJsland	77	0,894	1522	Trinidad & T.	77	0,778	2728
India	77	0,753	1814	Tsjechosl.	80	0,672	22246
Indonesië	77	1,033	31828	Tunesië	78	0,881	3261
Italië	77	0,770	1890	Turkije	78	0,618	3353
Japan	77	0,900	1417	USA	80	0,774	26077
Kanada	77	0,770	3835	Venezuela	77	0,784	1899
Korea	77	0,741	1094	Ver. Koninkrijk	72	0,454	5426
Landa	77	1,187	1307	Zweden	72	0,625	520
Nederl.	77	1,021	1709				

De opleidingsniveaus nogal sterk verschillen tussen de landen - in hoog ontwikkelde landen iedereen de lagere school afgemaakt terwijl in de laagst ontwikkelde landen velen geen enkele opleiding gevolgd hebben -, is niet voor ieder land een andere opleidingsmethode gebruikt. Voor het beantwoorden van onze vraag over verschillen in opleidingsniveau tussen landen is dat niet nodig. We zijn niet geïnteresseerd in specifieke opleidingsmethoden, maar willen weten in hoeverre opleiding een rol speelt bij de partnerkeuze.

Om dat te bepalen is het voldoende als opleidingsniveau als een *positioneel* goed beschouwd wordt (Hirsch, 1976; Ultee, 1978). De betekenis van het opleidingsniveau van een persoon wordt dan niet bepaald aan de hand van de een of andere absolute standaard, maar door dat opleidingsniveau te vergelijken met de opleidingsniveaus van alle personen van hetzelfde geslacht in hetzelfde land. Zo heeft iemand die alleen lagere school voltooid heeft in een hoog ontwikkeld land zijn partner qua beroepsperspectief niet veel te bieden, terwijl dezelfde persoon in een land waar de meeste mensen analfabeet zijn een aantrekkelijke partij kan zijn. Om voor een bepaald land het belang van opleidingsniveau bij de partnerkeuze te bepalen dient een opleidingsindeling gebruikt te worden die recht doet aan de in dat land bestaande opleidingsverdeling. Dit is de weg die bij ons onderzoek gevolgd is. Verdere informatie over de data en de gebruikte opleidingsindelingen is te vinden in Smits (in voorbereiding) of te verkrijgen bij de auteurs.

4. Resultaten

Om een loglineair model te selecteren dat een goede beschrijving geeft van het patroon van de relatieve homogamie in ieder van de 65 landen, is een stapsgewijze procedure gebruikt. Als selectie criterium is daarbij het Bayesian Information Criterion (BIC) toegepast (Raftery, 1986). Het best passende model volgens dit criterium bevat een stapparameter die de afname van de kans op een huwelijk bij toenemende afstand tussen de opleidingsniveaus van de huwelijkspartners aangeeft. Deze afname verloopt niet lineair, maar wordt sterker naarmate de afstand tussen de opleidingsniveaus groter wordt. Ze wordt het best beschreven door de stapparameter tot de macht 1,5 te verheffen. Met dit model wordt ongeveer 96% van het relatieve verband in de opleidingshomogamietabellen van de 65 landen verklaard.²

De loglineaire stapparameter van het gekozen model geeft een goede indicatie van de mate van (relatieve) opleidingshomogamie in de landen. Daarom wordt deze parameter bij de verklarende analyse van de verschillen tussen de landen als afhankelijke variabele gebruikt. Omdat we de voorkeur geven aan een afhankelijke variabele die een hogere waarde aanneemt naarmate het verband sterker is, wordt de tegengestelde waarde van deze parameter gebruikt. In tabel 1 wordt voor ieder land de waarde van deze homogamiemaat gepresenteerd.

4.1 Verklarende analyse

Ter verklaring van de verschillen tussen de landen in mate van opleidingshomogamie gebruiken we regressie analyse. Omdat de standaardfouten (SE) van de stapparameter bekend zijn, gebruiken we weighted least squares (WLS), met $1/SE$ als weegfactor. Dit levert betere schattingen op dan ordinary least squares (Weisberg, 1985). Als onafhankelijke variabelen worden landenkenmerken gebruikt. Voor het ontwikkelingsniveau van de landen gebruiken we twee verschillende maten: het percentage van de beroepsbevolking werkzaam buiten de landbouw en de natuurlijke logaritme van de energieconsumptie per capita (in kilogram kool equivalenten). Politieke democratie wordt gemeten met een democratie-index ontwikkeld door Bollen

Mens & Maatschappij

(1980), die loopt van 0 (niet democratisch) tot 100 (zeer democratisch).³ Voor dominante godsdienst gebruiken we zes categorieën: (0) anders, (1) katholiek, (2) protestant, (3) moslim, (4) confucianistisch, (5) gemengd katholiek/protestant. De culturele erfenis uit pre-industriële tijden wordt met drie categorieën gemeten: (0) geïndustrialiseerd, (1) industrialiserend agrarisch, (2) industrialiserend tuinbouw.

Tabel 2. Ongestandaardiseerde WLS-coëfficiënten van bivariate regressiemodellen met opleidingshomogamie als afhankelijke variabele (N=65)

Model	B	SE(B)	R ²
1. % Landbouw / 100	-0.1579	0.0823	5.5
2. % Landbouw / 100 (% Landbouw / 100)	-0.0408 -1.500**	0.0728 0.2885	34.2**
3. Energieconsumptie	-0.0186	0.0132	3.1
4. Energieconsumptie (Energieconsumptie)	-0.0159 -0.0250**	0.0116 0.0057	25.7**
5. Democratie / 100	-0.1209	0.0741	4.1
6. Godsdienst			42.0**
– Katholiek	0.2589**	0.0580	
– Moslim	0.1960**	0.0667	
– Confucianisme	0.5491**	0.1076	
– Katholiek/protestant	0.0691	0.0680	
– Anders	0.1084	0.0607	
– Protestant	Referentiecategorie		
7. Culturele erfenis			25.4**
– Industrieel	0.0868	0.0665	
– Landbouw	0.2519**	0.0649	
– Tuinbouw	Referentiecategorie		

* p≤0.05 ** p≤0.01

De gegevens die we gebruiken, hebben betrekking op bestaande huwelijken die werden afgesloten op een tijdstip voor het moment van dataverzameling. Omdat we verwachten dat de contextuele variabelen hun grootste invloed uitoefenen ten tijde van de huwelijksluiting hebben de gegevens over het ontwikkelingsniveau en de politieke democratie betrekking op een tijdstip van 15 jaar voor het moment van dataverzameling (vergelijk Ultee & Luijkx, 1990). De gegevens over dominante religie (die niet zo snel veranderen) zijn voor rond 1970. De gegevens over de culturele erfenis zijn niet tijdsafhankelijk. Verdere informatie over de

gebruikte landenkenmerken en de bronnen waaruit ze afkomstig zijn, is te vinden in Smits (in voorbereiding) of op te vragen bij de auteurs.

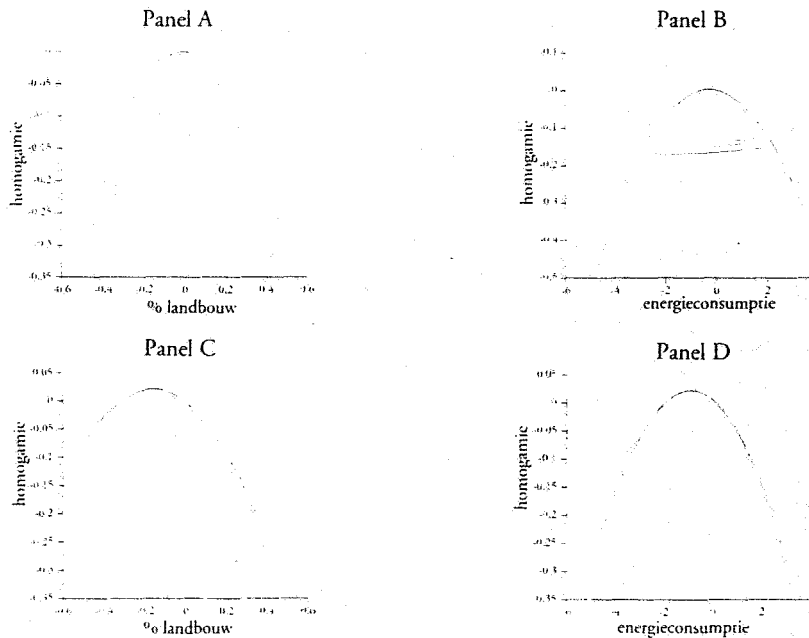
De omgekeerde-U-curve hypothese voorspelt een kromlijinig verband tussen ontwikkelingsniveau en opleidingshomogamie. Daarom wordt er voor de indicatoren van het ontwikkelingsniveau zowel een lineaire als een kwadratische term opgenomen. Omdat lineaire en kwadratische termen zeer hoog gecorreleerd zijn als ze in hun oorspronkelijke eenheden uitgedrukt worden, werken we bij deze variabelen met afwijkingen van het gemiddelde (Fisher & Mason, 1981).

4.2 Resultaten van de verklarende analyse

Om de bivariate relaties tussen de verklarende variabelen en de mate van opleidingshomogamie te bepalen is voor iedere verklarende variabele een afzonderlijk regressiemodel geschat. Voor de indicatoren van ontwikkelingsniveau is behalve een lineair ook een kwadratisch model geschat. Tabel 2 bevat de resultaten.

De modellen 1 en 3 laten zien dat de lineaire effecten van de indicatoren voor het ontwikkelingsniveau niet significant zijn. Het toevoegen van een kwadratische term (modellen 2 en 4) leidt echter tot een significante toename van de modelfit. De vorm van kromlijinig verband tussen het ontwikkelingsniveau van de landen en de mate van opleidingshomogamie wordt getoond in figuur 1. De twee bovenste curves in deze figuur laten zien dat zowel bij toe-

figuur 1 Grafische weergave van het voorspelde verband tussen de indicatoren van het ontwikkelingsniveau en de opleidingshomogamie op basis van de bivariate (panel A en B) en multipele (panel C en D) regressie-analyses.

name van het aantal personen werkzaam buiten de landbouw als bij toename van de energieconsumptie per capita. de voorspelde mate van opleidingshomogamie eerst toeneemt en vervolgens weer afneemt. Deze bevinding is in overeenstemming met de voorspelling van de omgekeerde-U-curve hypothese. Het omslagpunt van de curve ligt bij de landen waar ongeveer de helft van de beroepsbevolking buiten de landbouw werkzaam is (bijvoorbeeld Brazilië, Costa Rica, Taiwan) en bij de landen met een energieconsumptie per capita van ongeveer 350 ton (Egypte, Maleisië, Turkije).

Model 5 in tabel 2 laat zien dat het effect van politieke democratie niet significant is. De indicatoren voor dominante godsdienst en de culturele erfenis (modellen 6 en 7) vertonen daarentegen wel significante effecten. In katholieke, moslim en confucianistische landen is de opleidingshomogamie significant hoger dan in protestantse landen. Verder vertonen industrialiserende agrarische landen significant meer opleidingshomogamie dan industrialiserende tuinbouw landen. Deze bevindingen zijn in overeenstemming met onze verwachtingen.

Tabel 3 laat zien in hoeverre de regressiecoëfficiënten veranderen als gecontroleerd wordt voor de andere verklarende variabelen. Omdat de beide maten voor het ontwikkelingsniveau indicatoren van hetzelfde verschijnsel zijn en hoog correleren, worden ze niet samen in een model opgenomen. In plaats daarvan wordt de multi-pele analyse twee keer uitgevoerd, eenmaal met het percentage van beroepsbevolking buiten de landbouw als indicator voor ontwikkelingsniveau (model 1) en eenmaal met de energieconsumptie per capita als indicator voor ontwikkelingsniveau (model 2). De indicatoren voor het ontwikkelingsniveau blijken ook in de multi-pele analyse significante effecten te vertonen. De onderste twee curves in figuur 1 tonen de vorm van het voor de andere variabelen gecontroleerde verband tussen ontwikkelingsniveau en opleidingshomogamie. Wederom zien we dat zowel bij toename van het aantal personen werkzaam buiten de landbouw als bij toename van de energieconsumptie per capita de voorspelde mate van opleidingshomogamie eerst toeneemt en vervolgens afneemt. De omslag ligt nu echter al op een lager ontwikkelingsniveau dan in het bivariate geval, namelijk bij landen waar ongeveer 35% van de bevolking buiten de landbouw werkt (Ghana, Korea, Pakistan) en bij landen met een energieconsumptie per capita van ongeveer 150 ton (Dominicaanse Republiek, Indonesië, Kenia).

Verder blijkt de opleidingshomogamie hoger te zijn in katholieke en confucianistische landen dan in protestantse landen. Het effect van katholicisme is echter alleen significant in model 2. In dit model vertonen ook de gemengd katholiek/protestantse landen significant meer opleidingshomogamie dan de protestantse landen. Het verschil tussen de moslimlanden en de protestantse landen blijkt bij de multi-pele analyse niet meer significant te zijn. Tabel 3 laat verder zien dat zowel de industrielanden als de industrialiserende agrarische landen significant meer opleidingshomogamie vertonen dan de industrialiserende tuinbouw landen. Het effect van politieke democratie is ook bij de multi-pele analyse niet significant.

Tabel 3 Ongestandaardiseerde WLS-coëfficiënten van multiple regressiemodellen met opleidingshomogamie als afhankelijke variabele (N=65)

VARIABELE	MODEL 1		MODEL 2	
	B	SE(B)	B	SE(B)
Constate	0,5817**	0,1132	0,6288**	0,1070
% Landbouw / 100	-0,2794	0,1456	-	-
(% Landbouw / 100)	-0,8704*	0,3949	-	-
Energieconsumptie (Energieconsumptie)	-	-	-0,0420	0,0216
	-	-	0,0209**	0,0069
Godsdienst				
- Katholiek	0,1226	0,0691	0,1482*	0,0629
- Moslim	0,0367	0,0879	0,0134	0,0874
- Confucianistisch	0,3632**	0,1129	0,3593**	0,1092
- Katholiek/protestant	0,0952	0,0623	0,1285*	0,0630
- Anders	0,0067	0,0796	0,0063	0,0763
- Protestant	Referentiecategorie		Referentiecategorie	
Democratie / 100	0,0368	0,0757	-0,0605	0,0736
Culturele erfenis				
- Industrieel	0,2009*	0,0964	0,2106*	0,0987
- Landbouw	0,1748*	0,0690	0,1857**	0,0644
- Tuinbouw	Referentiecategorie		Referentiecategorie	
R	57,2		59,1	
Adj. R	49,3		51,5	

* p≤0.05 ** p≤0.01

5. Conclusie en discussie

In dit artikel hebben we loglineaire analyse gebruikt om de mate van opleidingshomogamie in 65 landen vast te stellen. Uit deze analyse blijkt dat het grootste deel van het verband tussen de opleidingsniveaus van huwelijkspartners beschreven kan worden met één parameter voor ieder land. Deze parameter geeft aan in welke mate de kans op een huwelijk afneemt als het verschil tussen de opleidingsniveaus van huwelijkspartners toeneemt. In het tweede deel van dit artikel wordt deze parameter gebruikt als afhankelijke variabele in een regressie analyse, waarin het verschil in opleidingshomogamie tussen de landen wordt verklaard met behulp van landenkenmerken. Deze verklarende analyse levert verschillende interessante resultaten op.

Ten eerste blijkt er een kromlijning verband te bestaan tussen het ontwikkelingsniveau van een land en de mate van opleidingshomogamie. Als het ontwikkelingsniveau toeneemt dan neemt de opleidingshomogamie eerst toe, vervolgens bereikt ze een maximum, waarna ze weer afneemt. Dit resultaat is in overeenstemming met de omgekeerde-U-curve hypothese over het verband tussen industrialisatie en opleidingshomogamie. Het laat zien dat van de andere twee hypothesen over effecten van industrialisatie, de statusverwervingshypothese en de romantische liefde hypothese, het bereik moet worden ingeperkt. De statusverwervingshypothese, die voorspelt dat bij toenemende industrialisatie het economisch belang van opleiding en dus de betekenis ervan als een criterium bij de partnerkeuze toeneemt, wordt alleen bevestigd als we de minst ontwikkelde landen vergelijken met de landen op een tussenliggend niveau van ontwikkeling. De romantische liefde hypothese, die voorspelt dat bij toenemende industrialisatie opleiding minder belangrijk wordt bij de partnerkeuze omdat de behoefte aan economische partnerkeuze afneemt en het aantal contacten met personen uit andere groepen toeneemt, wordt alleen bevestigd als we de landen van een gemiddeld ontwikkelingsniveau vergelijken met de meest ontwikkelde landen.

Als we de minst ontwikkelde landen buiten beschouwing laten en alleen kijken naar de landen die op zijn minst gedeeltelijk geïndustrialiseerd zijn, dan is er sprake van een duidelijke trend naar meer openheid. Dit resultaat stemt overeen met de bevindingen van Ultee en Luijkx (1990) voor industrielanden. Omdat slechts 9 van de 65 databestanden die we bij ons onderzoek gebruiken ook gebruikt werden door Ultee en Luijkx, biedt ons resultaat nieuwe empirische ondersteuning voor het bestaan van een trend naar meer openheid in industriële samenlevingen.

Een tweede belangrijke bevinding van ons onderzoek is dat ook andere dan economische en politieke landenkenmerken een substantiële bijdrage kunnen leveren aan de verklaring van verschillen in openheid tussen landen. In de stratificatieliteratuur is deze mogelijkheid wel eens geopperd (bijvoorbeeld in Fox & Miller, 1965), maar zijn er tot op heden nauwelijks pogingen ondernomen om landen te groeperen tot 'families of nations', zoals elders is gedaan (Castles, 1994; Esping Andersen, 1990). Onze resultaten laten zien dat dominante religie en de culturele erfenis uit pre-industriële tijden in dit opzicht belangrijke kenmerken zijn. Zoals verwacht bleken de landen met een katholieke traditie meer opleidingshomogamie te vertonen dan de protestantse landen. De meeste opleidingshomogamie werd echter gevonden in de confucianistische landen. De grote geslotenheid van de opleidingsstructuur van deze landen is waarschijnlijk een gevolg van het feit dat in deze landen enerzijds een sterke gerichtheid bestaat op traditionele familiewaarden, terwijl anderzijds formeel onderwijs van oudsher als een belangrijk middel tot sociale mobiliteit beschouwd is. In een dergelijke situatie kan verwacht worden dat bij de partnerkeuze, zowel door de familie als door de huwenden zelf, sterk op het opleidingsniveau van de partner wordt gelet. Bij de bivariate analyse bleken ook de moslimlanden significant meer homogamie te vertonen dan de protestantse landen. Bij de multi-pele analyse was dit verschil echter verdwenen. Ten aanzien van de culturele erfenis uit pre-industriële tijd bleken de industrialiserende landen met een tuinbouwtraditie minder opleidingshomogamie te vertonen dan de industrialiserende landen met een landbouwtraditie. Dit resultaat

Literatuur

- Almond, G., & Verba, S. (1963). *The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations*. Princeton: Princeton Univ. Press.
- Atoun, R. (1976). Anthropology. In L. Binder (Ed.), *The study of the Middle East* (pp. 166-8). New York: Wiley & Sons.
- Benini, R. (1901). *Principii di demografia*. Florence: G. Barbera.
- Berent, J. (1954). Social mobility and marriage. In D.V. Glass (Ed.), *Social mobility in Britain* (pp. 321-46). London: Routledge.
- Blau, P. M., & Duncan, O.D. (1967). *The American occupational structure*. New York: Wiley.
- Bollen, K. (1980). Issues in the comparative measurement of political democracy. *American Sociological Review*, 45, 370-90.
- Burgess, E.W., & Wallin, P. (1943). Homogamy in social characteristics. *American Journal of Sociology*, 49, 109-24.
- Castles, F.G. (1994). On religion and public policy. *European Journal of Political Research*, 25, 19-40.
- DiMaggio, P., & Mohr, J. (1985). Cultural capital, educational attainment, and marital selection. *American Journal of Sociology*, 90, 1231-61.
- Erikson, R., & Goldthorpe, J.H. (1992). *The constant flux*. Oxford: Clarendon.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity.
- Fisher, J.C., & Mason, R.L. (1981). The analysis of multicollinear data in criminology. In J. A. Fox (Ed.), *Methods in quantitative criminology* (pp. 99-125). New York: Academic.
- Fox, T.G., & Miller, S.G. (1965). Economic, political and social determinants of mobility. *Acta Sociologica*, 9, 76-93.
- Ganzeboom, H., Luijckx, R., & Treiman, D. (1989). Intergenerational class mobility in comparative perspective. *Research in Social Stratification and Mobility*, 8, 3-84.
- Giorgi, L., & Marsh, C. (1990). The protestant work ethic as a cultural phenomenon. *European Journal of Social Psychology*, 20, 499-517.
- Goode, W. (1982). *The family*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Greeley, A. (1989). Protestant and Catholic: Is the analogical imagination extinct? *American Sociological Review*, 54, 485-502.
- Grusky, D.B., & Hauser, R.M. (1984). Comparative social mobility: revisited. *American Sociological Review*, 49, 19-38.
- Hirsch, F. (1976). *Social limits to growth*. Cambridge: Harvard Univ. Press.
- Hout, M. (1983). *Mobility tables*. Beverly Hills: Sage.
- Kalmijn, M. (1991). Status homogamy in the United States. *American Journal of Sociology*, 97, 496-523.
- Kerckhoff, A.C. (1972). The structure of the conjugal relationship in industrial societies. In M. Sussmann & B. Cogswell (Eds.), *Cross-national family research* (pp. 53-69). Leiden: Brill.
- Kerckhoff, A. C. (1978). Marriage and occupational attainment in Great Britain and the United States. *Journal of Marriage and the Family*, 40, 595-99.
- Kerr, C., Dunlop, J., Harbison, F., & Myers, C. (1960). *Industrialism and industrial man*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lenski, G., Lenski, J., & Nolan, P. (1991). *Human societies. Sixth Edition*. New York: McGraw-Hill.
- Lenski, G., & Nolan, P. (1984). Trajectories of development: A test of ecological-evolutionary theory. *Social Forces*, 63, 1-23.
- Lipset, S. M., & Bendix, R. (1959). *Social mobility in industrial society*. Berkeley: University of California Press.
- Mare, R. D. (1991). Five decades of educational assortative mating. *American Sociological Review*, 56, 15-32.

- Raftery, A. (1986). Choosing models for cross-classifications. *American Sociological Review*, 51, 145-6.
- Schluchter, W. (1988). *Religion und Lebensführung, Band 1: Studien zu Max Webers Kultur- und Werttheorie*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Shorter, E. (1975). *The making of the modern family*. New York: Basic.
- Smits, J. (in voorbereiding). *Trouwpatronen en sociale openheid*. Dissertatie, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Tai, H. (1989). *Confucianism and economic development*. Washington, D.C.: The Washington Institute Press.
- Treiman, D. (1970). Industrialization and social stratification. In E.O. Laumann (Ed.) *Social stratification: Research and theory for the 1970's* (pp. 207-34). Indianapolis: Bobbs-Merill.
- Ultee, W. C. (1978). Is onderwijs een positioneel goed? *Mens en Maatschappij*, 53, 83-102.
- Ultee, W., & Luijckx, R. 1990. Educational heterogamy and father-to-son occupational mobility in 23 industrial nations. *European Sociological Review*, 6, 125-49.
- Van den Berghe, P. (1979). *Human family systems: An evolutionary view*. New York: Elsevier.
- Weber, M. ([1920] 1972). *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*. Tübingen: Mohr.
- Weber, M. ([1921] 1972). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr.
- Weisberg, S. (1985). *Applied linear regression*. New York: Wiley.